

Ümumi təhsilin modernləşdirilməsi

“Təhsil Azərbaycanın davamlı inkişaf strategiyasının ən öncül istiqamətlərindən biridir”.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Aydın ƏHMƏDOV,
Azərbaycan Respublikasının
Təhsil İnstitutunun direktor müavini,
Əməkdar müəllim

Düşüncələr və mülahizələr

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”-ndə (“Şərq-Qərb”, Bakı, 2006) “modern” sözü bir mənada “ən yeni, müasir”, digər mənada “XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəllərində əsasən memarlıq və tətbiqi incəsənətdə formalizmi, təmtəraqlığı, süniliyi, ekvələktizmi ilə fərqlənən bəddi üslubun adı”, “modernizm” ifadəsi isə “imperializm dövrü burjuva incəsənət ədəbiyyatında realizmə zidd cərəyanların ümumi adı” kimi qeyd olunmuşdur.

Yaranma dövrünə görə, bu ifadələr mahiyyət etibarı ilə məzmunca obyektiv gerçəkliliyə uyğun gəlsə də, müəyyən bir yarımçıqlıq hiss olunmaqdadır, o mənada ki, lüğətdə eyni kökdən (“modern”) yaranan və

hazırkı vaxtda müxtəlif fəaliyyət sahələri üçün ən önəmli keyfiyyət ünvanına çevrilmiş “modernləşmə”, “modernləşdirmə”, “modernləşdirilmiş” sözlərinin nə özü, nə də izahlı izahlı lüğətdə yer almamışdır. Halbuki həmin sözlər son illərdə işiq üzü görmüş Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətlərində, eləcə də “Rusca-Azərbaycanca lüğət”-də (“Şərq-Qərb”, Bakı, 2014), “Azərbaycanca-rusca lüğət”-də (“Şərq-Qərb”, Bakı, 2016), hətta mənəsi da şərh olunmaqla (yeniləşdir)mək, müasirləşdir)mək, təkmilləşdir)mək qeyd edilmişdir.

Modernləşmə (modernləşdirmə) dialektik inkişaf əsasında qazanılmış təcrübənin, uzun onilliklər, qəribələr arzında formalaşan mədəni, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin, milli mənlik süürünün, milli ənənələrin, hər hansı bir tarixi dövrdə cəmiyyətin dəyişən sosial-iqtisadi sifətlərinin təzahürü, nəticəsi kimi meydana çıxır. Belə demək mümkünsə, yeni yaranan özündən əvvəl yaranana nisbətə üstünlüyü inkişafa tokən verədiyi halda, modernləşmənin ifadəsi sayıla bilər. Modernləşmənin nüvəsində dayanan müxtəraq ideyaların mənəvi, heç şübhəsiz, hərəkətverici, stimullaşdırıcı qüvvə olan elmi-nəzəri, praktik köşllərlə, nəzəriyyə və forziyyərlə bilavasitə bağlıdır. Yeri gəlmişkən, müəllifliyi eramızdan əvvəl VI əsrdə yaşamış məşhur Çin filosofu Konfutsiyə aid edilən belə bir fikir var ki, “Qədim insanlar kamilliyə yetmək naminə elm öyrəndikləri halda, bu gün dünyanı fəth etmək naminə öyrənirlər”. Haqiqətən də möhz elmi nəticələr bu və ya digər sahənin inkişafı, müasirləşdirilməsi, modernləşdirilməsi üçün zəmin yaradır, yaxud motivasiya, indikator rolunu oynaya bilər, o şorltə ki, konkret ölkənin iqtisadi inkişaf tempi və qüdrəti elmin nailiyyətlərinə malik olduğu intellektual toplum vasitəsi ilə reallaşdırma və tətbiqetmə gücünə malik olsun. Çünki dünyada fasiləsiz şəkildə baş verən elmi əsaslı inkişaf və tətbiqi yönümlü tendensiyalar bir lokomotiv kimi modernləşmə prosesini təşviq və dikte edir.

Modernləşmə həm də ümumi inkişafın nəticəsi olaraq meydana çıxan rəqabətin bir əlamətidir ki, sürətlə dəyişən, qloballaşan dünyada rəqabətə davamlılıq olmayan, intellekt kasaldığı ilə üzlaşan, yeraltı və yerüstü sərvətləri olduğu halda belə, onları idarə edə bilmədikləri səbəbindən iqtisadi gerilik yaşayan ölkələrdə mənəvi düşkünlük, yoxsulluq və səfalətın, hüquqi pozuntuların mövcudluğu töbi hal kimi qiymətləndirilir.

Belə bir fikir də yaqın birmənalı qəbul edilər ki, milli-mənəvi dəyərlər və tarixi ənənələrə, milli-əxlaqi normalara zidd dəyişikliklərin cəmiyyətdə müasirlik pərdəsi altında tətbiq olunması milli şüur və təəssübkeşliyi kütləşdirən, inkişafa xidmət edən modernləşmə ilə heç də bir bağlılığı olmayan məmf hal kimi nəzərdə alınmalıdır.

Heç şübhəsiz, bütün inkişafyönlü dəyişikliklər, elmi köşllər, islahatlar, modernləşdirmə nəzəriyyələrinin yaranması və tətbiqi, bir sözlə, yaşadıqımız dünyanın ibtidai icma səviyyəsindən süni intellektin kaşfi səviyyəsinədək yüksəlişi bilavasitə təhsillə, təhsilə, təhsillənməyə, möhz təhsil sayəsində formalaşmış elm və elmi nailiyyətlərin rolunun işıqlı, müxtəraqı təfəkkürlü şəxsiyyətlər (dövlətlər) tərəfindən qiymətləndirilməsi və dəstəklənməsi sayəsində mümkün olmuşdur. Tarixə nəzər salsaq, ayrı-ayrı dövlətlərdə təhsilin bir sistem olaraq təşkil edildiyi vaxtdan getdikcə davamlı inkişafı cəmiyyət həyatında da müəyyən yeniləşmə və təkmilləşmələrə müşayiət edilirdi ki, bütün bunların da sədəsi ətraf bölgələrə yayıldıqca təraqqiyə tokən verən rəqabəti şərtləndirirdi. Fikrimcə, modernləşmə (modernləşdirmə) proseslərini yalnız son əsrlərlə əlaqələndirərək yeni texnologiyaların, o cümlədən robot texnikasının, hessas tibbi cihazların, pilotsuz uçuş aparatlarının, rəqəmsal iqtisadiyyatın meydana çıxması və digər bu kimi amillərlə məhdudlaşdırmaq, bəlkə də, düzgün olmazdı. Hoyatda insanın məişəti, məşğulluğu üçün nə varsa, yarandıqı ibtidai səviyyədən əsrlər boyunca onlarda baş vermiş, hatta ən sadə müsbət texniki dəyişiklikləri, irəliləyişləri belə modernləşdirmə adlandırmaq mümkündür.

Sir deyil ki, təhsilin, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi dövlətin iqtisadi qüdrətindən və təhsilin strateji əhəmiyyəti prioritet sahə sayılmasından, ölkədə yaşanan siyasi inkişafdan birbaşa asılıdır. Dövlətin təhsilə hessas münasibəti, yenilikləri, islahatıyönlü tədbirləri, inkişafı şərtləndirən layihələri dəstəkləməsi olmadan modernləşmə prosesindən danışmağa dəyməz.

Həm də təhsil sahəsində modernləşmə o vaxt reallaşa bilər ki, inkişaf etdirməyə və təkmilləşdirməyə zəmin yaradan və əsas verən etibarlı baza, maddi-mənəvi bünövrə mövcud olsun.

Bu mənada təhsil tariximizi diqqətlə nəzərdən keçirsək, Azərbaycanda hələ orta əsrlərdən təhsil mühiti və ənənələrinin formalaşmasının şahidi olaarıq. İnkaredilməz həqiqətdir ki, islam dünyası üçün ən böyük tərbiyəvi kitab-əbidə sayılan müqəddəs “Qurani-Kərim”də bilikləməyə, elmə müstəsna dəyərdə yüksək qiymət verilməsi cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi mənzərəsinə bəşəri-humanist ideallara doğru keyli dəyişdirmiş, Azərbaycanda insanları ədalətə, mərhəmət və səfəta, elm, bilik öyrənməyə səsləyən qüdrətli şair, alim və filosoflar yetişmişdir ki, onların da əsərlərində vəsf etdikləri təlim, tərbiyə, ağıl, zəka, elm, hikmət, fasiləsiz biliklənmə ilə bağlı işıqlı düşüncə və ideyalar gələcək nəsillər üçün, bir növ, axtarış və dəyişmələrə, inkişafa şövq edən istiqamət ruhlu həyat dərsləri olmuş, bəlkə də təhsil sahəsində modernləşmənin ilk rüşeymlərinin əsası elə o vaxtlarda qoyulmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin müdrik fikridir ki, “Nəslimiz öz milli-mənəvi dəyərlərini öyrəndikcə öz keçmişindən qürur duyur və onlarda öz soyuna, köktünə, millətinə bağlılıq daha da möhkəmlənir”. Vaxtilə olanlar tədqiq edib öyrənmədən və onlara yaradıcılıqla yanaşmadan, milli ənənələrlə ədalətli göstərmədən və gələcəyi təəsvir etmədən yeniliyə nail olmaq qeyri-mümkündür. Buna görə də xüsusilə təhsil quruculuğu sahəsində bəşəri ideallər və dəyərlər nəzərə alınmaqla millilik, tarixilik, varislik prinsipləri və müasir tendensiyaların əsas tutulması ən vacib şərt hesab edilir. Möhz həmin prinsiplər zəminində baş verən inkişaf proseslərini izlədikcə dəyişilmələri fonunda modernləşmənin təzahürləri daha aydın görünür.

Azərbaycanda maarifçilik hərəkatının geniş vüsət aldığı XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində qüdrətli ziyalı potensialının, elm və maarif fədalətlərinin (“Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Kazım bəy, Mirzə İsmayıl Qası, Məhəmməd Tağı Sidiqi, Mirzə Şəfi Vəzəh, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcidi Qənizadə, Həbib bəy Mahmudbəyov, Firiqun bəy Kəçəri, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, xarici ölkələrdə təhsil almış Həsən bəy Zərdabi, Əşqər ağa Gorani, Məhəmməd ağa Sahtaxanlı, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Əlimərdan bəy Topçubaşov, millətəin təhsillənməsi, maariflənməsi, elmlənməsi yolunda böyük fədakarlıq və xidmətlər göstərmiş mesənətlər Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev, Murtuza Muxtarov, Musa Nağıyev, İsa bəy Hacımski” (Misir Mərdanov, “Azərbaycan təhsil tarixi”, I cild, Bakı-2011, “Təhsil” nəşriyyatı) formalaşması ilə əlaqədar elm və təhsil sahəsində nəzərəcarpan canlanmanın yaranması, xüsusilə də əlifba islahatına cəhdən tutmuş mədrəsə tipli təhsil ocaqlarının yaranmasına, ana dilində təhsil verən dünyəvi məktəblərin təşəkkülünə, kadr hazırlığı, dərslilik, program, milli tərbiyə məsələlərinə qədar tələrlə problemlərin həlli istiqamətində ciddi fəaliyyətlər həyata keçirilmişdir. Belə bir fakt da xüsusilə əlamətdardır ki, “XIX əsrin sonunadək (1830-1898) Azərbaycanın şəhər və rayonlarında 190 təhsil müəssisəsi, o cümlədən qəza məktəbləri, ibtidai məktəblər, dəmiryolu məktəbləri, sənət məktəbləri, qız məktəbləri, bazar günü məktəbləri, 1914-1915-ci dərs ilində 21 ali ibtidai məktəb olmuşdur” (Misir Mərdanov, “Azərbaycan təhsil tarixi”, I cild, Bakı-2011, “Təhsil” nəşriyyatı). Bütün bunlar, eləcə də sonrakı dövrlərdə, həmçinin keçmiş şura hakimiyyəti zamanında təhsil infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və qişmə modernləşdirilməsi üçün bazis rolunu oynamışdır.

Ölkəmizin bütövlükdə təhsil sisteminə, o cümlədən ümumi təhsil sahəsində modernləşmə prosesinin, sözün əsl mənasında, gerçəkliliyə çevrilməsi bilavasitə dövlət müstəqilliyimizin

bərpası ilə bağlıdır. Burada diqqətçəkən amil təkca infrastrukturun inkişafı ilə bağlı deyildir, məsələnin digər vacib tərəfi müstəqilliyin yaratdığı sağlam siyasi, psixoloji, mənəvi-hüquqi ab-hava şəraitinə insanların sosial-iqtisadi, humanitar dəyərlərə baxış və yanaşmalarının dəyişməsi, cəmiyyətdə milli qürur və milli iftixar hissələrinin, yaradıcılıq əzminin güclənməsi, müxtəraqı təcrübələri öyrənmə və qarşılıqlı zənginləşmə meyillərinin getdikcə atması ilə şorltənir. Bu mənada dövlət müstəqilliyi insanlara ruh yüksəkliyi, gələcəyə nikbinlik, mənəvi rahatlıq bəxş etməklə yanaşı, özü ilə yeni tələb və vəzifələr də gətirdi. Ümumi təhsil sahəsi üzrə ən mühüm vəzifə isə sürətlə qloballaşan dünyada mənəvi tarazlığı qoruyub saxlamağı bacaran, rəqabət labirintində özünü itirməyən, inkişaf və tərəqqinin təminatçısı olan modern təfəkkürlü və qurucu düşüncəli, həmçinin milli soykökünə bağlı, vətənə sədəqətli mübariz nəsil yetişdirməkdən, bu müqəddəs işi yerinə yetirməyə qadir olan məktəblər və pedaqoji kadrlar ərsəyə gətirməkdən ibarət idi.

Yaxın tarixi vərəqləsək, həmin xoşməramlı, taleyüklü missiyamızın məhz ulu öndər Heydər Əliyevin 30 mart 1998-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, Azərbaycanda təhsil sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun islahatların keçirilməsi yollarını müəyyənəşdirən Programın hazırlanması üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılmasından və həmin komissiya tərəfindən ərsəyə gətirilən Ulu Öndərin 1999-cu il 15 iyun tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş müstəsna tarixi və strateji əhəmiyyətli malik “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Programı”ndan başlanılmasına, möhz bu sonadın ümumi təhsil əhatə edən məsələlərin modernləşdirilməsinə apararıq ulu olduğununu şahidi oluruq. Sonradan “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dövlətin təhsil sahəsində siyasətinin əsas prinsipləri kimi təsbit edilən və ümumi təhsilin məzmununun, eləcə də idarə olunmasının yeni mərhələyə keçidini, dünya təcrübəsi əsasında modern təhsilin tədrisə həyata keçirilməsini şorltəndirən müasir ideyaların, ilk növbədə, təhsilin humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi, humanitarlaşdırılması, diferensiallaşdırılması, habelə təhsilalanın şəxsiyyət kimi formalaşdırılması və onun təlim-tərbiyə prosesinin bərabərliyəqulu subyektinə çevrilməsinin təmin edilməsi, təhsil sahəsində elmi araşdırımların innovativ xarakter daşması, müasir tədris texnologiyalarının və pedaqoji innovasiyaların hazırlanması əməli fəaliyyətə tətbiqi ideyaların nəzəri müddəalari həmin proqramda əsaslandırılmışdır.

Əslində, 2000-ci ildən etibarən daha da genişlənen islahatıyönlü tədbirlərin sayəsində şüara çevrilən “yaddaş, hafizə məktəbdən düşüncə, təfəkkür məktəbə keçid” ideyası, ümumi təhsilin məzmununun nəticəyönümlü, şagird-yönümlü, şəxsiyyət-yönümlü, varislik, inteqrativlik kimi didaktik prinsiplər üzrə müəyyən olunması, məzmunun zəruri biliklərlə yanaşı, vacib həyatı bacarıqlara yönəlmiş standartlar üzərində qurulması, sərbəst, fərqli düşüncə tərzinin, təfəkkür çevikliyi, yaradıcı münasibət və müstəqil qərar qəbul etmənin, tədqiqatçılıq meyillərinin şagirdlər üçün üstün keyfiyyət sayılması, təhsil prosesinin “müəllim-şagird” əməkdaşlığı mənasında qəbul olunması və s. İslahat Programından qaynaqlanmaqla dünya təcrübəsi əsasında yeni bir müxtəraqı istiqamət ifadə edərək modernləşmənin dönməz prosese çevriləcəyindən xəbər verirdi.

Proqramda nəzərdə tutulan islahat xarakterli ideyaların təlimatı və izahedici tədbirlər vasitəsi ilə həyata keçirilməsi başlanılması cəmiyyətdə, xüsusilə də təhsil ictimaiyyatında böyük əks-sədə doğurdu, müasir tələblərin, yanaşmaların qəbulunda çətinliklər yaranarsa da, əvvəlki yola gəlməyənə mümkünəşliyi göz qabağında idi. Bu isə müxtəraqı düşüncənin işığında beynəlxalq öyanışın, təfəkkürdə ümumi təhsil problemlərinə yeni baxışların formalaşdığından real göstəricisinə çevrilirdi. Təhsil Sisteminin

İnkişafı Layihələri əsasında ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan fənlərin zəruriliyini şorltəndirən yeni əsaslandırılmaların, müasir məqsəd və vəzifələrin, noticə standartlarının müəyyənəşdirilməsi, ümumi təhsilli şəxsin formalaşmasına bu fənlərin hər biri vasitəsilə hansı həyatı bacarıqların tələp edilməsi, şagird nailiyyətlərinin “gündəlik”, “cari” xarakter daşıyan qiymətləndirilməsindən imtina olunaraq üç növdən (diaqnostik, formativ, summativ) ibarət məktəbdaxili qiymətləndirmə sisteminin məqsəduyğun sayılması, bilik və bacarıqların hərtərəfli mənimlənməsinə xidmət edən fəndaxili və fənlərə inteqrasiyanın gücləndirilməsi, ümumi təhsilin dövlət standartların hökumət səviyyəsində təsdiq olunması və bunların əsasında fənn proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması təsdiq edilməsi, təhsil həyatının humanitarlaşdırılması, şəxsiyyət-yönümlü və bacarıqlara əsaslanan təhsilin diqqət mərkəzinə gətirilməsi, şagirdlərin istedad səviyyəsinə görə diferensiasiyası cəmiyyətdə insanların təhsil dünyagörüşünün modernləşməsinə sürətləndirən əməli rolunu oynamaşdır.

Yeri gəlmişkən, o da inkarolunmaz fakt kimi qeyd olunmalıdır ki, ümumi təhsil sahəsində infrastrukturun yenidən qurulması və müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması da cəmiyyətdə bilavasitə təhsilin keyfiyyətinin təminatı ilə bağlı dövlət siyasətinin bir istiqamət kimi qəbul edilməsi, normal şəraitin hökm sürdüüyü məktəblərdə daim ruh yüksəkliyinin, sağlam mənəvi-psixoloji iqlimin, yaradıcı iş əzminin bərqərar olmasının təzahürü olaraq qiymətləndirilməlidir.

Müasir təhsil tariximizdə 1999-cu ildən 2013-cü ilədək olan hissəsinin ümumi təhsil sahəsində islahatıyönlü tədbirlərin başlanması və nəzərdə tutulmuş istiqamətlər üzrə təhsilin məzmunu, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, ümumi təhsilin dövlət standartlarının təsdiq edilməsi, fənlər üzrə yeni program və dərsləklərin yaradılması, təhsil işçiləri və cəmiyyət üzvlərinin maarifləndirilməsi və s. tədbirlər təşkil etmiş, beləliklə də ümumi təhsildə müxtəraqı dünya təcrübəsinə əsaslanan modern üslublu yeni dövrün bünövrəsi qoyulmuş və tədrisə inkişaf etdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” əvvəlki illərdə qazanılmış təcrübə və nailiyyətləri nəzərə almaqla uzun illər üçün program sənədi kimi ümumi təhsil sahəsində gələcək inkişaf perspektivlərini, fəaliyyət hədəflərini müəyyənəşdirilmişdir. Sənədin mahiyyətindən irəli gələn tələblərə görə, ölkənin modernləşməsi üçün zəruri olan insan kapitalının inkişafı, təhsilalanlarda rəqabətə davamlılıq qabiliyyətinin formalaşdırılması və onların müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin olunmasına istiqamətlənmiş sərifəəsaslı, şəxsiyyət-yönümlü təhsil proqramlarının hazırlanması, ümumi təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin Avropa standartlarına daha da uyğunlaşdırılması, idarəetmə sisteminin yenidən qurulması, İKT əsaslı təlim texnologiyalarına uyğun infrastrukturun yaradılması, istedadlı təhsilalanlar üçün xüsusi proqramların tərtibi, ümumi təhsil sahəsində beynəlxalq təcrübənin daha sistemli və dərindən öyrənilməklə tətbiqi ümumi təhsilin modern xarakterli inkişafı üçün hüquqi əsas olmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda əvvəlki illərdə ümumi təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərmiş tədbirlər qeyd olunmaqla yanaşı, növbəti mərhələnin prioritet hədəfləri (sərifəəsaslı məzmunun tətbiqi, beynəlxalq qiymətləndirmə layihələrinə göstəricilərin yaxşılaşması, təhsilverənlərin peşəkərliliq səviyyəsini artırılması, noticəyönümlü idarəetmə və maliyyələşmə sisteminin qurulması, təmayüllü və inklüziv təhsilin əhatəliyi-nin genişləndirilməsi) müəyyənəşdirilmiş, məzmun islahatlarının əsas istiqaməti kimi

STEAM əsaslı tədris tətbiq dairəsinin artırılması xüsusi tələb olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

Yeri gəlmişkən, ümumi təhsilin modernləşdirilməsindən danışırıqsa, bir sıra qabaqcıl xarici dövlətlərdə (İngiltərə, Cənubi Koreya, İsrail, ABŞ, Türkiyə, İtaliya və s.) uğurla tətbiq olunan STEAM yönümlü təhsil prosesinin ölkəmizdə də reallaşması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi tədqirəlayiq hal kimi qiymətləndirilməlidir.

STEAM əsaslı tədris konkret olaraq ümumi təhsilin məzmununun yeni mərhələyə yüksəldilməsinə əhtiva edir. Bu yanaşma “bilik-bacarıq” tandemi zəminində formalaşan sərifətlərin dəyərlərə çevrilməsinə birbaşa xidmət göstərir. İstər məktəbəqədər, istərsə də ümumi təhsilə cəlb olunmuş uşaqlarda yaş səviyyələrinə uyğun olaraq, ünsiyyət, əməkdaşlıq, kollektivçilik, təşəbbüskərlilik, çeviklik, tənqidi, texnoloji, riyazi təfəkkür, yaradıcı düşüncə, problem həllətmə kimi keyfiyyətlərin tədrisən təşəkkülü ölkəmizdə təhsil islahatları başlandıqdan sonra prioritet olaraq diqqət mərkəzinə çəkilmiş, məzmun standartları mahiyyətə həmin keyfiyyətlərin reallaşdırılmasına yönəldilmişdir. Bununla belə, aydın görünür ki, STEAM yönümlü təhsil siyasətinin mərkəzi xəttini fənlərin inteqrativ (fəndaxili, fənlərəarası) əsasında, kombinə edilmiş formada tədrisi, fənlər üzrə zəruri ideyaları sintez etməklə qazanılmış bacarıqların məqsəduyğun tətbiqi, təhsilalanlarda sərbəst düşüncə, axtarış, tədqiqat, yenilikçilik meyillərinin gücləndirilməsi təşkil edir.

Bununla əlaqədar müəyyən məsələləri nəzərdən keçirmək olar. Madam ki, ümumi təhsilin modernləşdirilməsinə xidmət edən STEAM ölkədə aparılan məzmun islahatlarının əsas istiqaməti kimi müəyyənəşdirilmişdir, o zaman ümumi təhsil əhatə edən fənlərin, xüsusilə, riyaziyyat, fizika, kimya, texnologiya fənlərinin standartlarına elmi-pedaqoji müzakirələrin noticələrinə uyğun yenidən baxılıb təkmilləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır. Özünəməxsus xüsusiyyətləri və məqsədləri nəzərə alınmaqla bu fənlərin məzmun standartlarının müəndislik elementləri, eləcə də hazırkı tələblər səviyyəsinə uyğun modeləşdirmə, dizayn, quraşdırma, tərtib etmə, layihələndirmə, həllətmə, emal etmə, tətbiq etmə, fərqləndirmə, əhəmiyyətə, proqnozlaşdırma, proqramlaşdırma, əlaqələndirmə, əsaslandırma, təcrübəçilik bacarıqları, həmçinin alqoritmik və fəza təfəkkürünün inkişafı ilə bağlı keyfiyyətlər də daha zənginləşdirilməsi məqsədomüvafiq olardı. Həm də təcrübə göstərir ki, standartlarda nəzərdə tutulanların inteqrativ xarakterdə, həyatı, əyləncəli nümunələrlə reallaşdırılması uşaqlar üçün keyli maraqlı və yaddaqlan olar (əvvəllər məktəblərimizdə “Oyuncu riyaziyyat”, “Oyuncu fizika” və s. kimi tədris vəsaitlərindən istifadə edilirdi). Bu mənada inteqrativ proqramların hazırlanmasına başlanılması günün əsas tələblərindən biridir. Eyni zamanda STEAM əsaslı təhsil tətbiqi, yaqın ki, məktəblərimizdə “Məntiq” kursunun tədrisən gətirib çıxaraçaqdır.

Digər bir diqqətçəkən məsələ ümumtəhsil məktəbləri üçün tədris planlarında fənlər ayrılın saatlarla bağlıdır. Göründüyü kimi, ümumi təhsildə STEAM metodunun tətbiqi meyarlarından biri də uşaqların mənəvi-əxlaqi, estetik dünyagörüşünün formalaşdırılması, ətraf aləm və təbii əlaqəli harmonik inkişafında, həyatı bacarıqların mənimlənməsi və praktik reallaşdırılmasında incəsənətin rolunun qiymətləndirilməsi, musiqi və təsviri sənət elementlərinin digər fənlərlə inteqrasiyası imkanlarından səmərəli istifadə olunmasıdır. Bununla belə, indiyədək məqbul sayılan tədris planlarında bu fənlərə aid həftəlik saatlar hazırda mövcud tələbatı ödəmək imkanından uzaqdır. Əgər STEAM tədris siyasətinin əsasını elm, texnologiya, mühəndislik, riyaziyyat, incəsənət təşkil edirsə, həntəş görə tədris planlarında təbii, riyaziyyat, texnologiya, incəsənət fənlərinin mövqeyini möhkəmlətməklə bağlı məsələyə yenidən baxmaq, bu istiqamətdə müzakirələr keçirmək yerinə düşərdi.

İnteqrasiya məsələlərinə gəldikdə isə, nümunə üçün deyək ki, məsələn, “Təsviri incəsənət”lə “Riyaziyyat” (ölçü, simmetriya, forma, qrafikləşdirmə, fəza təsviri), “Coğrafiya” (kartografik təsvirlər, xəritə hazırlanması, diaqram və cədvəllərin qurulması), “Texnologiya” (layihələndirmə, quraşdırma, yerləşdirmə, dizayn), “İnformatika” (informativ və töbi modellərin qurulması, tətbiqatçılıq) arasında inteqrasiyanın yaradılması şagirdlərin təsvir və təsvir etmə məthumları barədə anlayışlarının genişlənməsinə və mahiyyəti asan qavramalarına real zəmin yarada bilər.

Daha dərindən diqqət yetirsək, dil (ədəbiyyat) tədrisi materialların da incəsənətə, riyaziyyatla əlaqəsinə girmək mümkündür. Məsələn, musiqi əsərlərinin özəyini təşkil edən ritmləri seir vəzləri (heca, əruz, sərbəst), poeziya nümunələrindəki samitlərin tokarı və biri-biri-ni izləməsi nəticəsində yaranan alletrasiya hədi-

sosini musiqi lövhələrindəki ritmlərin əhəng ardıcılığı, nitqə yanaşı ifadənin musiqidə xaric səsənmə, dilimizin axıcılığının musiqinin rəvan duyğusalığı ilə müqayisəsi, yığcamlıq və lakoniklik tələbi cəhətdən nitq və riyaziyyatın eyni müstəvidə kəşifməsi, yerli-yerində və dəqiqliklə ifadə edilməklə dil faktlarının (vahidlərinin) tətbiqatçılıq bacarığı aşılanmasında mühüm rol oynaması reallıqdır. Təsəvvür etmək çətin deyil ki, gözəl bir təbiət mənzərəsinin əks etdirən tablolarında yaradıcı yazı yazmaları, yaxud burada təsvir olunanları şərh etmələri onların şifahi və yazılı nitqlərinin zənginləşdirməklə bərabər, şagirdlər müxtəlif çalarlı rəng effektləri vasitəsilə yaranan rəsm əsərinin oyadıqı estetik hissələrin təsirini yaşayır, həm də şəkildə əks olunan görüntüləri (ağaclar, kollar, güllər, açıq səma, ev, otlaq sahəsi, təsərrüfat heyvanları və s.) müəyyən ölçüli çərçivədə necə proporsional yerləşdirilməsinin şahidi olurlar. Şübhəsiz, belə nümunələrin sayını xeyli artırmaq və inteqrativ əsasında sistemləşdirmək mümkündür.

Ümumiyyətlə, STEAM təhsil fəlsəfəsinin tələbi ilə yanaşsaq, ümumtəhsil müəssisəsində tədris edilən “Texnologiya” fənninin standartları ilə müəyyənəşdirilib digər aidiyyəti fənlərlə ələ inteqrasiya olunmalıdır ki, məzmun və qazanılan bacarıqlar etibarlı bir məzmunun peşə təhsili müəssisələrinə istiqamətlənməsinə zəmin yaransın. Eləcə də şagirdlərdə elmi xarakterli fəziyyətlərin və fantaziyanın, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, orta məktəb uşaqlarının elmi-pedaqoji müzakirələri, kreativ düşüncə tərzinin təşəkkülündə xüsusilə təbiət fənlərinin üstünlüyü damlalmazdır və şübhəsiz, yerlərdə şagird elmi cəmiyyətlərinin (ŞEC), “Kiçik akademiya”ların yenidən formalaşması vacib məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı